

boji između pojedinih poglavlja sa slikama umjetničkih djela ili crteža, koji prikazuju život europskog čovjeka u novom vijeku. Posebno je zanimljivo ponovno na poznatim ili manje poznatim umjetničkim djelima otkrivati detalje i slike iz svakodnevice, koji potkrepljuju iznesene primjere u ovom djelu. Bogata bibliografija na kraju svjedoči o iscrpnom istraživanju koje je prethodilo knjizi.

Viktorija Košak

Shiva, Vandana. Biopiratstvo. Krađa prirode i znanja. DAF, Zagreb, 2006.

Vandana Shiva svjetski je poznata znanstvenica i gorljiva zaštitnica prava manjih etničkih i nacionalnih skupina u borbi protiv neokolonijalnih i imperijalnih težnji neoliberalne ekonomije i njezinih protagonista. Djeluje u brojnim organizacijama koje promiču prava žena i zagovaraju drugačije okolišne politike.

Knjiga koja je pred nama, iako nevelika opsegom (140 str.), izniman je prilog multidisciplinarnom istraživanju okolišnih problema i značajna kritika znanstveno-tehničke civilizacije. U ovom prikazu prezentirat ćemo sadržaj kroz sedam poglavlja koliko ih knjiga ima, dajući osnovne informacije i pregled sadržaja.

Predgovor je napisao prof. dr. sc. Marijan Jošt, priznati ekspert s područja agronomije i vatreni protivnik upotrebe genetski preinačenih organizama u poljoprivredi. Važna misao koju Jošt posreduje jest sljedeća: on pita jesmo li mi spremni na mijenjanje naših nazora kada su u pitanju neka opća znanja, odnos prema prirodi, osobito kada su ta znanja temelj destrukcije. U ovoj knjizi riječ je upravo o tome - o *dekonstrukciji destrukcije*.

U uvodu, naslovljenom *Piratstvo patentima: drugi Kolumbov dolazak*, donosi paralelu između osvajanja Amerika s jedne strane te patentiranja prirodnih dobara i komercijalizacije tradicionalnih znanja s druge. U oba je slučaja riječ o kolonizacijskom procesu, s razlikom što je »dužnost da se divljaci inkorporiraju u kršćanstvo zamijenjena dužnošću da se lokalne i nacionalne ekonomije inkorporiraju u globalno tržište te da se nezapadni sustavi znanja inkorporiraju u redukcionizam komercijalne zapadne znanosti i tehnologije« (str. 10). Riječ je, zapravo, u »pojedinenju« vlasništva i određivanju prava u raspolaganju tim vlasništvom. Važno je napomenuti da je u pitanju eurocentrična misao, stoga Shiva primjećuje: »prije petsto godina trebali ste samo biti nekršćanska kultura pa da izgubite sva prava. Petsto godina nakon Kolumba trebate samo biti kultura distinktivnog svjetonazora i drugačijeg sustava znanja pa da izgubite sva prava. Tada se potirala ljudskost drugih, a sada se potire njihov intelekt. U patentima iz petnaestog i šesnaestog stoljeća osvojeni su se teritoriji tretirali kao nenaseljeni. Ljudi su naturalizirani u 'naše podanike'« (str. 12). Te procese Shiva najrječitije opisuje terminom biopiratstvo, kojim želi naglasiti ekonomske procese stjecanja prava nad bogatstvom nezapadnih naroda u svrhu čuvanja vlasništva zapadnih sila. U tom pogledu ova knjiga - a još više autoričin aktivizam koji stoji iza nje - predstavljaju otpor protiv destrukcije biološke i kulturne raznolikosti u svrhu jačanja kapitala.

Prvo poglavlje *Znanje, kreativnost i pravo na intelektualno vlasništvo* počinje instruktivnim pitanjem. Autorica, naime, pita: *što je to kreativnost?* Pritom ističe sljedeće: »To je pitanje u središtu trenutačnih rasprava o patentima na život. Patenti na život ograničavaju kreativnost što je prirodna živim sustavima koji se reproduciraju i umnažaju u samoorganiziranoj slobodi. Ograničavaju unutarnje prostore u tijelima žena, biljaka i životinja. Također ograničavaju slobodne prostore intelektualne kreativnosti tako što javno proizvedeno znanje pretvaraju u privatno vlasništvo. Prava na intelektualno vlasništvo trebala bi, kada je riječ o oblicima života, nagrađivati i poticati kreativnost. No, njihovo je djelovanje upravo suprotno - ona guše kreativnost koja je prirodna oblicima života, a guše i društvenu proizvodnju znanja« (str. 15). Kada je riječ o kreativnosti, autorica navodi tri razine: 1. kreativnost urođenu živim organizmima; 2. kreativnost autohtonih zajednica i 3. kreativnost modernih znanstvenika, napominjući kako je za očuvanje biološke i intelektualne raznolikosti presudan uvid u ove dimenzije kreativnosti. Prava na intelektualno vlasništvo, putem patenata, s jedne su strane krađa prirodnih i tradicionalnih znanja, a s druge uništavanje intelektualnih potencijala. Riječ je, zapravo, o sofisticiranoj krađi i restrikciji. Autorica naglašava utjecaj patenata na ekonomski disbalans u odnosu bogati - siromašni te njihov negativan utjecaj na slobodnu razmjenu. Važna karakteristika tih procesa je reduktivnost koja je, pak, osnovni alat ekonomskog iskorištavanja. Sve to vodi do značajnog intelektualnog osiromašenja.

Drugo poglavlje, naslovljeno *Može li se stvoriti život? Može li se život posjedovati?*, autorica počinje komentiranjem redefiniranja bioraznolikosti. U tom pogledu daje značajnu kritiku znanosti i tehnoloških postupaka. Tvrdi kako je redukcionističkoj biologiji, među ostalim, »svojstveno da organizme i njihove funkcije proglašava beskorisnima na temelju neupućenosti u njihovu strukturu i funkciju. Tako se biljne kulture i stabla proglašavaju 'korovom'. Šume i stočne pasmine proglašavaju se 'krzljivima'. A DNK čija uloga nije jasna naziva se 'otpadnim DNK'. Otpisati znatniji dio molekule kao otpadak zbog vlastite neukosti znači ne razumjeti biološke procese. 'Otpadni DNK' igra bitnu ulogu« (str. 30). Time smo došli do središnje teme knjige, a to su genetičko inženjerstvo i genetički modificirani organizmi. U srži tih postupaka je, prema mišljenju autorice, redukcionistička paradigma. Ovdje se otvara niz problema jer je uspon redukcionističke znanosti bio povezan s »komercijalizacijom znanosti te je doveo do dominacije nad ženama i nezapadnim narodima. Njihovi različiti sustavi znanja nisu se tretirali kao legitiman način spoznaje. S komercijalizacijom kao svojim ciljem, redukcionizam je postao mjerilo znanstvene valjanosti. Istisnuti su i marginalizirani neredukcionistički i ekološki načini spoznavanja te neredukcionistički i ekološki sustavi znanja« (str. 33). Upravo karakteristika redukcionizma genetičkom inženjerstvu onemogućava pogled na cjelovitost života, što vodi do niza pogrešnih shvaćanja vezanih uz organizaciju i složenost živih sustava. Ti postupci imaju etičke, društvene i ekološke implikacije. U svima je riječ o manipuliranju životom, što dovodi do uništavanja živih sustava. Važan dio ove rasprave autorica posvećuje negativnim posljedicama genetički modificiranih organizama po ekološku cjelovitost. Ekonomski učinci vide se u osiromašenju farmera i stvaranju njihove sve veće ovisnosti o kompanijama. Pitanje genetičkog inženjeringa - kako smatra autorica - pitanje je dominacije i posjedovanja.

Treće poglavlje naslovljeno je *Sjeme i zemlja*. Ishodišna misao ovog poglavlja je regeneracija. Autorica smatra da život počiva na regeneraciji, na neprestanom stvaranju novog. »Kontinuitet regeneracije u ljudskoj i neljudskoj prirodi, koji je činio osnovu svih drevnih svjetonazora, prekinula je pojava patrijarhata. Ljudi su se odvojili od prirode, zanijekana je kreativnost koju podrazumijevaju procesi regeneriranja. Kreativnost je postala monopolom muškaraca za koje se držalo da su uključeni u produkciju; žene su bile uključene u puku reprodukciju ili ponovno stvaranje, na što se, umjesto da se doživljava kao obnovljiva produkcija, gledalo kao na nešto neproduktivno« (str. 53). Takvo shvaćanje života sigurno je destruktivno jer je u njegovu temelju operativna i neposredno dohvatljiva korist. Kada je riječ o sjemenu, kao klici života, stvari postaju znatno složenije ako prihvatimo da je sjeme mehanizam koji možemo tehničkim sredstvima i vlasničkim odnosima usmjeriti u partikularnu i izoliranu korist. To je ishodište opširne kritike koju Shiva upućuje korporacijama i genetskim inženjerima. Važan aspekt ovog poglavlja je kritika patrijarhalnih odnosa. Autorica naglašava da je izvor »patrijarhalne moći nad ženama i prirodom u odjeljivanju i fragmentaciji. Priroda se odjeljuje od kulture i njoj podčinjava; duh se odjeljuje od tvari i nad nju uzdiže; žensko se odjeljuje od muškog te poistovjećuje s prirodom i tvari. Dominacija nad ženama i prirodom jedna je posljedica, a druga je prekidanje ciklusa regeneracije. Bolesti i ekološka destrukcija proizlaze iz tog rastakanja ciklusa obnavljanja života i zdravlja. Zdravstvene i ekološke krize upućuju na to da je pretpostavka o čovjekovoj sposobnosti da svijet u cijelosti obradi inženjerstvom, uključujući sjemenje i ženska tijela, dovedena u pitanje. Priroda nije esencijalizirana pasivna konstrukcija kao što to pretpostavlja patrijarhat. Ekologija nas nagoni da u svojim interakcijama s prirodom uvidimo neskladnosti i skladnosti. Razumjeti i osjetiti veze i odnose ekološki je imperativ« (str. 76). Čini se da je struktura dominacije podudarna s nizom planova. Nepriznavanje prirodne autonomije i pokušaj vezivanja prirodnosti uz neposrednu korist oživotvoruje se i na drugim područjima ljudskih odnosa.

U četvrtom poglavlju, naslovljenom *Bioraznolikost i pučko znanje*, autorica nastoji prikazati razloge uništenja. Ističe da su dva glavna uzroka masovnog uništavanja bioraznolikosti: 1. uništavanje staništa zbog međunarodno financiranih megaprojekata, primjerice gradnje brana, prometnica, rudnika i akvakulture na područjima bogatim biološkom raznolikošću; 2. tehnološki i ekonomski pritisak da se raznolikost zamijeni homogenošću u šumarstvu, poljoprivredi, ribarstvu i stočarstvu (str. 79). Autorica nadalje postavlja pitanje čiji je zapravo bioraznolikost resurs. »Bioraznolikost je oduvijek predstavljala lokalni zajednički resurs. Resurs je zajedničko vlasništvo kada društveni sustavi postoje kako bi se njime služili na načelima pravde i održivosti. To podrazumijeva kombinaciju iskorištavanja i očuvanja, osjećaj suproizvodnosti s prirodom i darivanja među članovima zajednice« (str. 80). Upravo se te dimenzije razaraju putem pokušaja komercijalizacije tradicionalnih znanja i prekomjernog iskorištavanja prirodnih dobara. Rječit primjer takvog postupanja autorica daje u opisu iskorištavanja mogućnost drva *nim* koje u indijskim društvima ima milenijski trajnu ulogu. Kada je riječ o očuvanju bioraznolikosti, važno je zapaziti nekoliko razina. Kada govorimo o ekonomskoj razini, »a želimo li da očuvanje bioraznolikosti teži očuvanju života, a ne profita, treba ukloniti poticaje koji se daju uništavanju bioraznolikosti te kazne što prate očuvanje bioraznolikosti. Ravnaju li ekonomskim mišljenjem smjernice bioraznolikosti, a ne

obrnuto, postaje bjelodano da je takozvana visoka proizvodnja homogenih i jednoobraznih sustava umjetna mjera koja se uzdržava javnim potporama. Produktivnost i učinkovitost valja redefinirati tako da odražavaju sustave višestrukog *inputa* i višestrukog *outputa*, koji su svojstveni bioraznolikosti« (str. 93). Ako tome dodamo pravnu dimenziju, lako možemo doći do činjenice legalizacije biopiratstva.

Peto poglavlje, *Spoticanje o život*, počinje konstatacijom da je raznolikost ključ održivosti. Autorica nabraja postupke koji uvelike destruiraju raznolikost, pa samim time postaju prijetnja životu. Riječ je o širenju monokultura koje suzbijaju cjelovitost života na jednom području, o intenziviranju kemijskog onečišćenja, novim oblicima biološkog onečišćenja, a ponajprije o invazivnoj genskoj tehnologiji. »Strategije genetskog stvaranja otpornosti na herbicide, čime se uništavaju korisne biljne vrste, mogu završiti stvaranjem superkorova s poljoprivrednim kulturama, osobito u tropima gdje divlje i uzgojene sorte već stoljećima genetski djeluju jedne na druge uz nespitanu hibridizaciju kojom nastaju nove sorte. Geni za otpornost na herbicide, nametnike i pritiske, kojima je genski inženjering obogatio uzgojene biljke, mogu se prenijeti na susjedni korov kao posljedica prirodne hibridizacije. To će, pak, dovesti do povećane upotrebe kemikalija, sa svim opasnostima za okoliš koje to podrazumijeva« (str. 106). Autorica još spominje podrijetlo etike očuvanja i uništavanje prava lokalnih zajednica kao značajne mehanizme destrukcije cjelovitosti. U prvome je riječ o ekonomskoj djelatnosti usmjerenoj isključivo na profit, a u drugoj o komercijalizaciji tradicionalnih znanja u službi male skupine ljudi.

Šesto poglavlje, *Izmirivanje s raznolikošću*, povijest je spomenutih procesa dominacije. U tom kontekstu autorica govori o valovima globalizacije. »Globalizacija nije međukulturna interakcija različitih društava, ona je nametanje određene kulture svima ostalima. Globalizacija nije ni stremljenje ekološkoj ravnoteži u planetarnim razmjerima. Ona je grabež što ga jedna klasa, jedna rasa, a često i jedan spol jedne jedine vrste provodi nad svima ostalima. U dominantnom diskursu 'globalno' označava politički prostor u kojemu dominantni lokalni subjekt stremi globalnom nadzoru, pri čemu samoga sebe oslobađa odgovornosti za ograničenja koja proizlaze iz imperativa ekološke održivosti i društvene pravde. U tom smislu 'globalno' ne predstavlja općeljudski interes; predstavlja konkretan lokalni i parohijalni interes i kulturu, globalizirane zahvaljujući njihovu dosegu i nadzoru, neodgovornosti i pomanjkanju uzajamnosti« (str. 117). Spomenimo stupnjeve te globalizacije. Prvi val je *kolonijalizam* u kojemu je došlo do uništenja neeuropskih kultura od strane europskih. Drugi val globalizacije je *razvoj* čiji je cilj bilo jednako razvijanje različitih zajednica. Slijedilo je vrijeme *slobodne trgovine* koje bismo mogli označiti trećim valom ili trećom globalizacijom. Ovdje nije ni izdaleka riječ o pravednim dimenzijama ekonomske djelatnosti, nego o novom obliku dominacije velikih nad malima.

U sedmom poglavlju, naslovljenom *Nenasilje i njegovanje raznolikosti*, autorica nastoji dati odgovore na postavljene upite i izazove. Riječ je, zapravo, o očuvanju raznolikosti kako na biološkom, tako i na kulturnom planu. Očuvanje bioraznolikosti plod je »kulturnih doprinosa zajednica koje poštuju druge vrste, koje su razvile znanje o različitim vrstama i njihovim interakcijama kako bi omogućile njihovo korištenje u skladu s ciljevima očuvanja«, a ne ciljevima koristi koja vodi destrukciji (str. 137). Kada multidimenzionalne, različite sustave

- a u slučaju bioloških ili kulturnih sustava upravo je o tome riječ - promatramo u njihovoj zaokruženosti, otkrivamo da su visokoproduktivni. Njihova »niska produktivnost«, kako to želi promatrati globalizirajuća misao, proizvod je pristupa koji vrednuje i odvaguje unutar jednodimenzionalnog okvira koji je opet povezan s instrumentalnim svjetonazorom. Primjerice, »kada se svinja ili krava sagledava naprosto kao bioreaktor koji treba stvoriti određenu vrstu kemikalije za farmaceutsku industriju, tada ju je moguće i reproducirati i redizajnirati bez ikakvih etičkih obzira. Raznolikost kao svjetonazor omogućava uočavanje raznolikih sastavnica, bez obzira na njihovu veličinu. Uvažavanje raznolikih uloga i međuovisnosti svih dijelova unosi ograničenja u naše eksploatiranje drugih vrsta te ograničava ljudsku drskost« (str. 138). Riječ je, dakle, o pomnom propitivanju postojanja i poštovanju svega života. Nužno je očuvati raznolikost jer u njoj leži budućnost postojanja. Za kraj možemo navesti rječitu *sliku* autoričina shvaćanja: ona ističe da je i sjeme malo, ali ono utjelovljuje »raznolikost i slobodu preživljavanja. A sjeme je još uvijek zajedničko vlasništvo sitnih indijskih seljaka. U sjemenu se kulturna raznolikost stječe s biološkom raznolikošću. Ekološki se aspekti združuju sa socijalnom pravdom, s mirom i demokracijom« (str. 141).

Možemo zaključiti da je riječ o djelu koje donosi niz značajnih komentara suvremene zbilje, stoga može biti zanimljiva mnogima.

Tomislav Krznar

PODRAVINA. Časopis za multidisciplinarna istraživanja, br. 12, vol. VI, Meridijani, Koprivnica, 2007.

U prosincu 2007. godine tiskan je posljednji broj časopisa Podravina s dvije teme: *Žene u povijesti Podravine* te *Pograničje Hrvatske i Mađarske*. Riječ je o još jednom bogatom interdisciplinarnom znanstvenom doprinosu i potvrdi kontinuiranog istraživačkog rada čiji je cilj afirmacija vrijednosti i značaja žene tijekom povijesti Podravine, kao i prilog poznavanju i razumijevanju života hrvatskog i mađarskog pograničja u dugoj povijesti.

U prvom članku, »Podravka Mara Matočec, prva seljačka književnica i političarka u Hrvatskom seljačkom pokretu (1918. - 1940.)«, redovna sveučilišna profesorica u mirovini Mira Kolar-Dimitrijević daje prikaz djelovanja podravske žene Mare Matočec kao dobar primjer ženskog angažmana u javnom životu, osobito u politici između dva svjetska rata. Mara Matočec bila je legenda seljačke žene u Radićevu pokretu te je svojim djelovanjem koje se dijeli u tri faze, iako neuka, uspjela uključiti seljačke žene u politiku i javno djelovanje. Ispočetka Mara Matočec piše pjesme o prirodi i one u kojima se odražava politički život. To je bio način upoznavanja seoskih žena Podravine s radom braće Radić i Hrvatske seljačke stranke. Poslije se intenzivnije uključuje u kulturno-prosvjetni rad koji je kulminaciju dosegnoo oko 1937. kada je bila i u Glavnom odboru Seljačke sloge. Do Drugoga svjetskog rata svojim je predavanjima, člancima i pjesmama bila prisutna na smotrama Seljačke sloge u Zagrebu te na mnogim drugim okupljanjima seljaka u sjevernoj Hrvatskoj. Odbivši suradnju s partizanima, Mara Matočec je zaboravljena. Ipak, njezino djelovanje u buđenju seoskih žena

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic and Environmental History

Volumen IV. / Broj 4
Zagreb - Samobor 2008.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Nataša Štefanec, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula, Hrvatska*), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetić (*Padova, Italija*), Aleksandar Jakir (*Split, Hrvatska*), Silvije Jerčinović (*Križevci, Hrvatska*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini (*Dominick Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Nataša Štefanec (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Hrvatska*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek, Hrvatska*)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Aleksandra Slama

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2008.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, Hrvatske gospodarske komore i Koprivničko-križevačke županije
